

СРЕДИШТА

- Неке могућности космогонијског карактера архитектонског стваралаштва-

Ово разматрање можда је добро почети рамишљањем о самом термину *архитект*. Бавећи се самим термином можемо открити поједине идеје које се налазе у самом коријену архитектуре. Наиме, овај термин је посљедица грчке кованице која се састоји из префикса архи [*ἀρχι*] који је ознака за нешто или неког ко је главни, односно први, и термина тектон [*τέκτων*] чије је значење градитељ, мајстор. Значи, овај термин би у буквалном преводу носио значење главни градитељ. Међутим, префикс архи [*ἀρχι*] произилази из глагола архо [*ἄρχω*] који значи почети, бити први, и који је у непосредној вези са термином архи [*αρχή*] чије је значење почетак. Требало би се сјетити да су термин архи [*αρχή*], са значењем почела, пресоократовски филозофи, још од Анаксимандра, користили да означе вјечни прапочетак свега створеног. Ако овако погледамо ствари, архитект, односно архитектура, била би вјештина својствена вјечном прапочетку – Творцу, ономе који ствара свијет.

Хијерофаније у архитектонском простору

Може се говорити о извијесној артикулацији архитектонског простора на принципима разраде и проширења идеје о тзв *хијерофанији у простору*, ако се узму у обзир идеје о активацији простора кроз његову интеракцију са човјekom. Овдје се мисли на једну врсту *сакрализације* архитектонског простора. Таква врста оживљавања, то јест стицања идентитета кроз однос, не би требало да се ограничи просто на физичко формирање религијског простора, него би управо требало да укључи све врсте интеракције, од сублиминалне до крајње формалне, које би неком простору оствариле конкретну улогу и омогућиле диференцирање идентитета.

Посматрајући изграђено на овакав начин, архитектура може да послужи као инструмент остваривања једне мреже тачака (или Средишта), које би у простору формирале одређену врсту система, који би га на неки начин устројавао по метафизичкој димензији. Примарна манифестација таквог устројства, дакле, не би била физичка изграђена средина, него један духовни механизам састављен од мреже идеалних архетипова, који се сублиминално пројављују кроз поменута Средишта. Да би појаснили о чему се заправо ради код такве врсте архетипова, пожељно је споменути да се она мјеста гдје долази до пресека онога што се сматра светим (опет, не искључиво религијски) са чулном стварношћу, долази до формирања идеалних архетипова у смислу стварања физичке представе (угледног примјера, симбола) једне духовне идеје и поготово стварања неке врсте локалног метафизичког координатног система, који је позиционира у стварни простор. Као добра и једноставна илустрација овој теорији може да послужи геометријска *vesica piscis*, која обухвата и прожима обе равни, физичку и метафизичку, правећи типичан примјер просторне хијерофаније.

Учествовање самог простора у односу са човјekom представља једну друкчију тачку гледишта у архитектонском смислу, јер се однос *корисник-кориштено* ставља у неки други план, стварајући нови равноправан поредак човјека и средине. Овако гледано, оно што постаје најбитније у том поретку је сам однос, који сада својим карактером обликује идентитет учесника у њему. И човјек и средина стичу свој лични идентитет кроз однос који имају један према другоме.

Слиједећи ову идеју, могло би се претпоставити, гледајући сада на конкретну људску творевину, архитектонски изграђен простор, да би таква врста односа према средини и формирање мреже Средишта која би имала улогу устројства физичког простора са метафизичким, можда изнијела средину из типичног хаоса и неодређености једносмјерног и једнозначног утилитарног искориштавања.

Космогонијски плурализам града

Према Мирчи Елијадеу „ма какве биле димензије простора са којим се сродно – земља, град, село, кућа – човјек традиционалних друштава осјећа потребу да стално пребива у једном свијету који је потпун и организован, у Космосу.“ Дакле, не чуди да је традиционални човјек доживљавао архитектуру као космогонијски акт. Стварајући своје станиште на тај начин, традиционални човјек је себе позиционирао у Свету, препознајући у њему и свој сопствени значај. У процесу десакрализације људског станишта, о ком и Елијаде говори, изгубила се идеја о овој и оваквој архитектури. Међутим, ако бисмо могли повратити начин стварања архитектонског дјела о ком је ријеч у овом раду, могла би се повратити и човјекомјерност архитектуре, и то не материјалну, већ духовну. Архитектура којој би се приступило на овај начин могла би да окупи и поврати значај појединца.

Град, као један од најсложенијих производа цивилизације, са сим својим димензијама и нивоима функционисања, у одређеним случајевима може да се посматра као нека врста цјелине, али са веома пажљивом резервом. Наиме, оно што је важно је одредити терминологију те цјелине и изразити шта она подразумева. Израз творевина је приближно одговарајући јер не претендује да стварање града постави као један изричит, намјеран и смислен процес. Прије би се могло говорити о творевини као посљедици и нуспојави цивилизације, а не њеном конципираном дјелу. Можемо, дакле, говорити о микрокосмосу, *imago mundi* и сл.

Ако је такав макро систем, какав је град, са свим својим укрштајућим мрежама, састављен од великог броја микрокосмоса (дјела ствараних од појединца, група, система) који су стварани вољно и смишљено, онда се може рећи да у њему постоји извијестан космогонијски плурализам. То мноштво Центара и то

повнављање слике Свијета на различитим нивоима, уочљив је и познат елемент различитих култура. Узевши у обзир претпоставку да је свако дјело и свако стварање у ствари нека врста космогоније или повнављање ње кроз симболичку слику или представу, долазимо до утиска да је сама космогонија један стално присутни и вјечно понављајући процес у људском дјеловању, самим тим и у нехотичном, каузалном стварању урбане средине.

Ђорђе Мандрапа

Марко Билбија